

การจัดการของกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่า ชวานาคุณธรรมบ้านโนนทรายงาม

Organic rice farmer's group management: A case study of the Khaw Khunkha
Chawna Khunatham Ban Non Sai Ngam community enterprise

สมนึก ปัญญาสิงห์* และ เสกสรรค์ ยงวนิชย์**
(Somnuek Panyasing, and Sekson Yongvanit)

ได้รับบทความ: 6 มกราคม 2565

ปรับปรุงแก้ไข: 20 เมษายน 2565

ตอบรับตีพิมพ์: 26 เมษายน 2565

* นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล: sompan@kku.ac.th

Graduate Student, Ph.D. in Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand. Email: sompan@kku.ac.th

** ศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล: sekyon@kku.ac.th

Professor, Dr., Department of Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand. Email: sekyon@kku.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงามและศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการจัดการของกลุ่มการจัดการของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงาม ประกอบด้วย (1) คำมั่นสัญญาจะปฏิบัติตามที่ตกลงกันคือ “ปฏิญญาชาวนา” (2) ความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และประสบการณ์ของประธานกลุ่มเกี่ยวกับกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ (3) การประชุมวางแผนร่วมกับสมาชิกกลุ่มเป็นประจำทุกปีคือ วางแผนการผลิต การตรวจแปลงนาของสมาชิกตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การนัดวันซื้อข้าวและกำหนดราคาข้าว (4) ผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพ ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ผู้ผลิตต้องมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ใช้ภูมิปัญญาจัดการดินและน้ำในแปลงนา รวมทั้งการพยายามพึ่งตนเอง (5) การสนับสนุนทางวิชาการ วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ปัญหาของกลุ่ม คือ การตลาดและการขนส่งผลผลิตไปยังบริษัทคู่ค้าข้าวอินทรีย์ในต่างจังหวัดซึ่งมีระยะทางไกล ทำให้สมาชิกกลุ่มมีภาระค่าขนส่งมากขึ้น สำหรับช่องทางการตลาดกำลังพัฒนาตลาดการค้าออนไลน์

คำสำคัญ: การจัดการ, กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์, วิสาหกิจชุมชน

Abstract

This study utilized a qualitative research design through in-depth interviews, participant observation and focus groups. The objectives were to study the organic rice farmer's group management of the Khaw Khunkha Chawna Khunatham Ban Non Sai Ngam Community Enterprise and study the problems and suggestions of the organic rice farmer's group management. The Khaw Khunkha Chawna Khunatham Ban Non Sai Ngam Community Enterprise's group management is based on the following principles: (1) the agreement to follow the "Peasant Declaration" (2) the knowledge, competence, dedication, and expertise in the organic rice production process of the chairman of the group (3) an annual meeting of group members for planning rice production, field inspection by group members in accordance with organic agriculture requirements, purchasing appointment and setting up the price (4) the high-quality and safety for organic rice production, all producers are sincere

and have high-morality, know-how on good soil and water management, and self-reliance (5) getting appropriate assistance e.g. new knowledge on farming facilities and funding support from relevant government agencies. The problems of the group consist of marketing, long distances and the high cost of transportation. The group is currently looking at online marketing for future distribution channels.

Keywords: Group Management, Organic Rice Farming Group, Community Enterprise

บทนำ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่นของแต่ละประเทศส่งผลกระทบต่อนานาวิถีการเกษตรและความตระหนักต่อปัญหาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น สำหรับประเทศไทยมีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญประการหนึ่งคือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2564 เกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางการผลิตที่สำคัญกับคุณภาพ ความปลอดภัยเกี่ยวกับอาหารของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้ผลิตผู้บริโภคและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับกระแสโลกในปัจจุบัน (คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ, 2560) ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติเป็นกรอบขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศ ซึ่งจังหวัดยโสธรเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 20 ปี ซึ่งมีข้าวอินทรีย์เป็นสินค้าสำคัญและเป็นที่รู้จักของตลาดทั่วไปและตลาดต่างประเทศ มีพื้นที่การผลิตข้าวอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน จำนวน 37,111 ไร่ มีกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ที่มีศักยภาพและความเข้มแข็งและมุ่งมั่นทำเกษตรอินทรีย์ จากข้อมูลของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร พ.ศ. 2563 ระบุว่า กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีศักยภาพสมาชิกมีความเข้มแข็งและผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพสูงอย่างต่อเนื่องมีจำนวน 10 กลุ่ม

การขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์วิถียโสธร ยโสธรโมเดล (Yasothon model) ซึ่งมีทุนเดิมที่เข้มแข็ง คือ มีกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์มายาวนาน เข้มแข็งหลายกลุ่ม วิสัยทัศน์และเป้าหมายของจังหวัดมีความต่อเนื่อง และมีปราชญ์เกษตรอินทรีย์ต้นแบบถ่ายทอดประสบการณ์ (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดยโสธร, 2563)

จากการที่จังหวัดยโสธรมีกลุ่มเกษตรกรทำเกษตรอินทรีย์มานาน เข้มแข็งหลายกลุ่ม และได้รับมาตรฐานอินทรีย์ระดับสากล สามารถส่งผลผลิตข้าวอินทรีย์ไปจำหน่ายต่างประเทศได้

มีจำนวนอย่างน้อย 10 กลุ่ม (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร, 2563) และกลุ่มหนึ่งที่นำเสนอใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มคือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม ตำบลหนองคู อำเภอมือโยธยโสธร จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นกลุ่มขนาดเล็กและให้ความสำคัญเกี่ยวกับการผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีคุณค่า คุณภาพ และเกษตรกรผู้ผลิตต้องมีความรู้ ความรับผิดชอบ เชื่อสัจต่อผู้บริโภค เน้นการพึ่งตนเอง การใช้ภูมิปัญญาและประสบการณ์ควบคู่ไปกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในแปลงนาข้าวอินทรีย์

การทบทวนวรรณกรรม

การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงามเป็นการรวมกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของสมาชิกที่เป็นเกษตรกรทำนาข้าวอินทรีย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มที่อาศัยกระบวนการวางแผน (Planning) และการจัดระเบียบ (Organizing) กิจกรรมต่าง ๆ ในกลุ่มและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการทำนาอินทรีย์ จากโครงสร้างการบริหารจัดการ กลุ่มมีขอบข่ายการจัดการทางด้านการเงิน (Financial management) การจัดการทางการตลาด (Marketing management) ภายในประเทศและบริษัทส่งออกข้าวต่างประเทศ การจัดการและการพัฒนาสมาชิก (Personnel management) เช่น การฝึกอบรมสมาชิกเพื่อตรวจแปลงนาข้าวอินทรีย์ให้ได้มาตรฐานสากล การเข้าร่วมฝึกอบรมการขายผลผลิตผ่านตลาดออนไลน์ การเรียนรู้เพื่อลดต้นทุนการผลิต การจัดทำบัญชีของกลุ่ม เป็นต้น การควบคุมดูแลกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ให้ได้คุณภาพ (Controlling) การจัดการผลผลิต (Production management) และการประสานงาน (Coordinating) การทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่และบริษัทค้าข้าว สำหรับการศึกษาครั้งนี้มีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของกลุ่ม ดังนี้

นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2546) ได้ให้ข้อสรุปว่าการบริหารจัดการของกลุ่มที่ดี ควรยึดหลักการ 7 ประการ ต่อไปนี้ (1) บริหารจัดการในรูปคณะกรรมการ (2) ยึดถือความเสียสละในขอบเขตที่เหมาะสม (3) ยึดความซื่อสัตย์และการสร้างระบบการเงินที่ป้องกันทุจริต (4) เลือคนให้เหมาะกับงานด้วยข้อมูลที่สะสมมานานและสร้างทีมงานที่ลงตัว (5) มุ่งมั่นทุ่มเทการทำงานและเรียนรู้ไม่หยุดยั้ง (6) สร้างโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้งานและมีกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่ และ (7) สร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจควบคู่กับกฎระเบียบ

พนมพร เฉลิมวรรณ (2563) พบว่า หลักการจัดการที่กลุ่มผู้ประกอบการเกษตรกรภาคน้อยเกษตรอินทรีย์ได้นำมาใช้ในการบริหารงาน ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) ได้แก่

แผนการเตรียมการเพาะปลูกพืชผักปลอดภัยและแผนการเก็บผลผลิตและการจำหน่ายสินค้าของตนเอง การจัดองค์การ (Organization) มีการกำหนดโครงสร้างองค์การแบบแบ่งตามหน้าที่ โดยมีประธานกลุ่มเป็นผู้บริหาร และมีผู้รับผิดชอบฝ่ายต่าง ๆ การชี้นำ (Leading) ผู้นำกลุ่มเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อย มีความคล่องตัวในการประสานงานและชี้นำ รวมถึงมีความรักในงานการเกษตร ใช้วิธีการชี้นำกลุ่มสมาชิกด้วยการสร้างความสนิทสนมกับกลุ่มสมาชิก และการควบคุม (Controlling) มีการกำหนดเป้าหมายของการควบคุมในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การควบคุมประสิทธิภาพของผักปลอดภัยที่ได้เพาะปลูก การควบคุมการเงินด้วยรายการทางบัญชี รวมถึงการควบคุมการทำงานด้านอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การควบคุมโดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ยังขาดความสม่ำเสมออยู่ในบางครั้ง โดยมีเทคนิคการควบคุมการดำเนินงาน คือ เทคนิคการควบคุมระหว่างการดำเนินงาน และเทคนิคการควบคุมหลังการดำเนินงาน

กลีนัสคุณธ มาสอน สุภาพร คำสุกร และ อิศเรศ จินณฤทธิ์ (2564) พบว่า (1) การบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ การวางแผนการทำงานระบกกุ่ม มีการวางแผนการทำงานที่ชัดเจนเน้นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม มีการระดมทุนผ่านการให้สมาชิกเข้ามาทำงานในกลุ่มมีการปันผลกำไรในช่วงปลายปีและมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาตรวจสอบมาตรฐานการผลิตอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีประสิทธิภาพการผลิตสามารถพัฒนาเข้าสู่ตลาดสากลและนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ได้ (2) แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ พบว่า การจัดการอบรมความรู้ด้านแผนควบคุมการผลิตและระบบควบคุมภายในผู้บริหารและสมาชิกจะต้องมีความรู้ด้านการบริหารและด้านการตลาดเพิ่มขึ้น การส่งเสริมและการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ในชุมชน เพิ่มการอบรมการฝึกปฏิบัติการผสมปุ๋ยอินทรีย์และฝึกปฏิบัติการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ให้ความรู้เรื่องวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เพิ่มระบบตรวจสอบมาตรฐานการผลิต ตลอดจนการส่งเสริมและเผยแพร่ให้เกษตรกรและบุคคลทั่วไปใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูพืช

กิตธวัช บุญทวี ปิยกนิษฐา โชติวนิช และ เอกสิทธิ์ อ่อนสะอาด (2564) สรุปผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ธุรกิจเกษตรอินทรีย์จะประสบผลสำเร็จด้านการดำเนินงานและสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยั่งยืนต้องอาศัยการร่วมมือกันทั้ง 3 ส่วน คือ (1) การทำงานแบบมีส่วนร่วมมีหน่วยงานจากภาครัฐมาช่วยสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างภาคธุรกิจหรือกลุ่มเกษตรกรและหน่วยงานราชการมีการส่งเสริมด้านการวิจัย การทำงานเชิงรุก การสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้และนวัตกรรมธุรกิจเกษตรอินทรีย์ (2) ความเป็นผู้ประกอบการ มีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมของธุรกิจ

เกษตรกรอินทรีย์ การทำให้พนักงานรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเจ้าของธุรกิจ มีแนวความคิดแปลกใหม่ มีกระบวนการคิดที่สร้างสรรค์และกระบวนการทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์และบริการ (3) ความสามารถในการทำกำไร ให้ความสำคัญกับการจัดการมูลค่าทางเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตที่ดีและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เสริมกัน มีระบบสารสนเทศด้านการเงินในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้ใช้วิเคราะห์สภาพคล่องในการดำเนินงาน ดังนั้นผู้ประกอบการสามารถนำรูปแบบไปพัฒนาธุรกิจเกษตรกรอินทรีย์ได้ตามความเหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ของธุรกิจเพื่อสนับสนุนธุรกิจเกษตรกรอินทรีย์ในประเทศไทยได้อย่างยั่งยืน

สุนีย์ ฉัตรศิริยิ่งยง สุจินต์ สิมารักษ์ และ อนันต์ พลธานี (2555) พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านหนองแสงสังกัดหน่วยงานจากภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนให้มีการจัดตั้ง กลุ่มโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ จากการจัดเวทีและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การปลูกผักปลอดสารพิษ ส่วนด้านการจัดการกลุ่ม พบว่ากระบวนการกลุ่มมีการดำเนินงานที่ไม่ซับซ้อน สามารถวางแผนในการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองและมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติระหว่างสมาชิกกลุ่มกับชุมชน ถึงแม้ว่าหน่วยงานสนับสนุนได้ยุติบทบาทลงแล้ว กลุ่มยังคงรักษากิจกรรมกลุ่ม พร้อมทั้งประชุมกลุ่มอย่างต่อเนื่องไปอย่างยั่งยืน ซึ่งกระบวนการจัดการกลุ่มนี้สามารถเป็นต้นแบบสำหรับการขยายผลในพื้นที่อื่นได้

วัตถุประสงค์

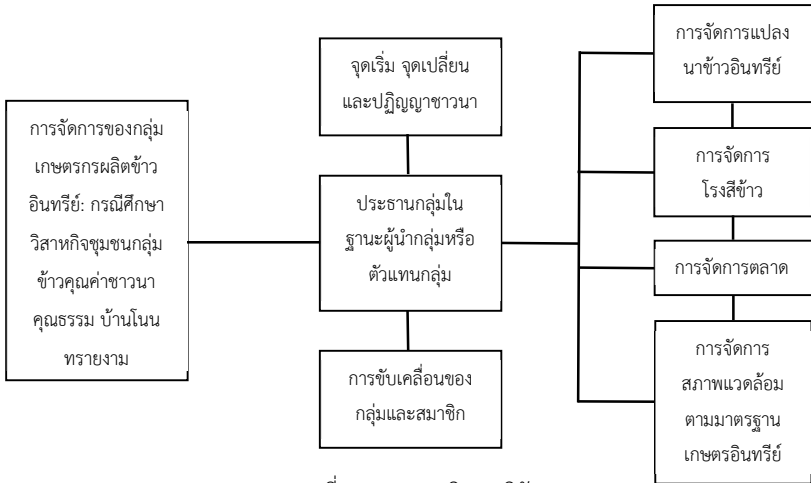
- (1) เพื่อศึกษาการจัดการของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม
- (2) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ได้แก่ ประธานกลุ่ม คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus group) จากสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ และการศึกษา

จากเอกสาร การวิจัยครั้งนี้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) และนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการศึกษา

(1) จุดเริ่ม จุดเปลี่ยนและปัญญาชวานา

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงาม แรกเริ่มสมาชิกกลุ่มเกษตรกรเคยเป็นสมาชิกกลุ่มข้าวคุณค่าชวานาคุณธรรมที่อำเภอป่าต้ว ซึ่งขณะนั้นสมาชิกกลุ่มมีแนวคิดและแรงผลักดันจากความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ โดยมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นพระสงฆ์ คือ หลวงพ่อธรรมชาติ ที่สนใจเรื่องของ การฟื้นฟูธรรมชาติ การปลูกป่า การพัฒนาดินและน้ำร่วมกับชาวบ้าน ด้วยหลักธรรมผสมผสานกับหลักธรรมชาติ จนนำไปสู่การทำนาแบบอินทรีย์โดยไร้สารเคมี รวมทั้งการตระหนักถึงปัญหาสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่ม

พ.ศ. 2556 เกษตรกรบางส่วนได้แยกตัวออกมาตั้งกลุ่มใหม่ โดยใช้ชื่อว่า กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงาม เหตุผลของการแยกออกมาตั้งกลุ่มใหม่เนื่องจากระยะทางที่ตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 20 กิโลเมตร และเกษตรกรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีอายุมากขึ้น ทำให้การเดินทางร่วม

กิจกรรมและขนส่งผลผลิตประสบปัญหาอุปสรรคและขาดความสะดวก อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงามยังคงเป็นพันธมิตรและมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มทำนาอินทรีย์ด้วยกัน ทำให้กลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงามได้รับการถ่ายทอดแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เป็นผลดี จากการถอดและสรุปบทเรียนที่ผ่านมาของกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมที่อำเภอป่าติ้ว ร่วมกับนักวิชาการมหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มประชาสังคม พบว่า ระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรทำนาแบบอินทรีย์ยังคงประสบปัญหาหนี้สิน มีรายได้ไม่พอกับการใช้จ่าย หนี้สินมีมากขึ้นจากที่มีอยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง สภาพแวดล้อมธรรมชาติกลับคืนมาดีขึ้นและมีความปลอดภัยจากผลของการไม่ใช้สารเคมี และด้วยหลักการทำงานของกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมที่ใช้หลักธรรม (ศีล 5) และหลักธรรมชาติ จนนำไปสู่การทำปฏิญญาชาวนาร่วมกัน ในพ.ศ. 2548 (จිරเกียรติ อภิบุณโยภาส และปานแก้วดา ลัคนาวนิช, 2563)

สาระสำคัญของปฏิญญาชาวนา คือ (1) มีความสมัครใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มและต้องเข้าร่วมกลุ่มออมสวัสดิการกองทุนหนี้ก้อนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสวัสดิการของครอบครัวสมาชิกในกรณีที่เสียชีวิตใช้เป็นค่ารักษาพยาบาลสมาชิก ค่าของเยี่ยมกรณีคลอดบุตร แต่ปัจจุบันที่บ้านโนนทรายงามเป็นการดูแลรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู ในลักษณะกองทุนสัจจะออมทรัพย์ วันละ 1 บาท เพื่อเป็นสวัสดิการเฉพาะกรณีที่สมาชิกเสียชีวิต (2) ปฏิบัติตามหลักศีล 5 และหลักมนุษยธรรม (3) ทำเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะทำนาข้าวแบบอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานระดับสากล (4) พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของเกษตรกรและครอบครัว โดยเน้นการพึ่งตนเอง ทั้งการผลิตพืชผลทางการเกษตรและการใช้ชีวิตประจำวัน (5) พัฒนาระบบการทำเกษตรจากเดิมที่มีการทำนาข้าวอย่างเดียวไปสู่การทำเกษตรแบบผสมผสาน (6) ช่วยกันรักษาความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางธรรมชาติเพื่อระบบนิเวศในไร่นาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในไร่นาของตนอย่างเหมาะสมและมีคุณค่า (7) ป้องกันและหลีกเลี่ยงการกระทำหรือการใช้ชีวิตประจำวันที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ลดการใช้ขยะพลาสติกที่ไม่สามารถย่อยสลาย หรือนำกลับมาใช้ใหม่ และร่วมมือประหยัดพลังงานในกระบวนการผลิต เป็นต้น

ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงามยังคงปฏิบัติตามแนวทางปฏิญญาชาวนาดังกล่าวข้างต้น พ.ศ. 2558 กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงามได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนตามคำแนะนำของสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม” ทั้งนี้การมีฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรทำนาข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงาม ทำให้ได้รับการรับรองตาม

กฎหมาย รวมถึงสามารถเข้ารับการประเมินศักยภาพการดำเนินงาน ทำให้ทราบระดับความเข้มแข็งและความต้องการที่แท้จริงที่สามารถนำไปวางแผนพัฒนาความพร้อมของสมาชิกและการเป็นวิสาหกิจชุมชน ทำให้มีสิทธิได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาจากวิสาหกิจชุมชนตามที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดกำหนดและตรงกับความต้องการของชุมชน แกนนำกลุ่มคนหนึ่งให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า การที่จะได้รับการตรวจและรับรองมาตรฐานของ USDA Organic (US Department of Agriculture) ซึ่งเป็นการรับรองอาหารและผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกของสหรัฐอเมริกา มีเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งคือ กลุ่มเกษตรกรจะต้องได้รับการจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ซึ่งการยื่นจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย สามารถทำได้ 2 กรณี คือ กรณีที่ไม่เป็นนิติบุคคลและกรณีที่เป็นนิติบุคคล

(2) การจัดการของกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์

(2.1) ประธานกลุ่มในฐานะผู้นำกลุ่มหรือตัวแทนกลุ่ม

ประธานกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ คนแรกมีอายุ 57 ปี มีประสบการณ์ทำงานกับภาครัฐมาก่อนแล้วลาออกมาทำงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์และภาคประชาสังคม เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีความสามารถประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรมเกษตรกรและผู้สนใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทำนาข้าวอินทรีย์และเป็นผู้ฝึกอบรม เพื่อสร้างนักส่งเสริมและผู้ตรวจแปลงนาอินทรีย์ให้ทำงานภายในกลุ่มและเครือข่ายการทำนาอินทรีย์ เป็นผู้ทำงานด้วยความเข้มแข็ง เสียสละ มีความสามารถในฐานะเป็นผู้นำกลุ่ม แต่ด้วยปัญหาสุขภาพและการะงาด้านการส่งเสริมเกษตรกรให้มีความรู้ ความสามารถจัดการแปลงนาอินทรีย์ให้มีคุณภาพและได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตจากต่างประเทศจึงได้ลาออกจากประธานกลุ่ม ประธานกลุ่มคนปัจจุบัน อายุ 55 ปี ทำหน้าที่ประธานกลุ่มปลายปี พ.ศ. 2559 และเคยได้รับการคัดเลือกเป็นแม่ดีเด่นแห่งชาติ ด้านเกษตรกร ประจำปี พ.ศ. 2561 สามีเป็นใหญ่บ้าน ประกอบอาชีพทำนากับพ่อแม่และช่วยหารายได้จากการทำนาส่งน้องสาว 2 คน เรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษาและได้รับราชการเป็นอาจารย์และนายตำรวจ มีประสบการณ์และองค์ความรู้การจัดการทำนาอินทรีย์เป็นอย่างดี เป็นผู้มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ ทำให้กลุ่มเกษตรกรสามารถผลิตข้าวหอมมะลิที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสามารถรักษามาตรฐานความหอมของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ตามธรรมชาติได้ ประธานคนปัจจุบันได้ให้ข้อคิดและข้อสังเกตว่า การทำนาอินทรีย์ให้ประสบความสำเร็จ ควรยึดหลักการของความพอดี ไม่ทำเกินตัวเกินกำลังความสามารถ จะทำให้เกษตรกรมีความสุขในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดิน น้ำ

อากาศที่ดี และการที่กลุ่มเกษตรกรกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ของรัฐ และการได้รับความช่วยเหลือด้านเครื่องจักรกลการเกษตรขนาดใหญ่ เช่น รถเกี่ยวข้าว มูลค่าประมาณ 1 ล้านบาทเศษ อาจเป็นภาระให้กับกลุ่มเกษตรกรในอนาคตได้ และอาจเกิดความขัดแย้งในการบริหารจัดการเงินกู้และการใช้งานเครื่องจักรกลการเกษตร กลุ่มเกษตรกร จึงต้องคิดอย่างรอบคอบว่าอนาคตจะจัดการอย่างไร เช่น ค่าใช้จ่ายการซ่อมบำรุงดูแลรักษา กลุ่มเกษตรกรควรกำหนดทิศทางของกลุ่มว่าควรรับหรือควรปฏิเสธ ความช่วยเหลือจากภายนอกอย่างไร เพื่อให้การทำนาข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรไม่สร้างหนี้ให้กับครอบครัวโดยไม่จำเป็นหรือไม่คุ้มค่างับประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งจะเป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรในชุมชน

ประธานกลุ่มเกษตรกรทั้งสองคน ได้ร่วมกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำนาแบบอินทรีย์ บริหารจัดการกลุ่ม ร่วมแก้ไขปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน โดยกำหนดวาระการทำงานของประธานกลุ่มเกษตรกรขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของสมาชิก และมักเป็น “วาระสังคม” มากกว่า “วาระสากล” ที่กำหนดวาระทำงาน การได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกกลุ่มซึ่งเชื่อมั่นและมอบหมายให้เป็นผู้นำกลุ่ม ด้วยการเป็นแบบอย่างและมีความพร้อมในการทำงานจึงเป็นวาระสังคมที่สมาชิกให้ความไว้วางใจ อย่างไรก็ตามประธานกลุ่มเกษตรกรคนปัจจุบันได้เปิดเผยว่า มีความคิดที่จะลาออกจากการเป็นประธานกลุ่ม เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกที่มีความรู้ ความสามารถ และมีการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี ได้มีโอกาสทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่มเกษตรกรบ้าง แต่ยังไม่มีความสนใจคนอื่นสมัครใจมาทำหน้าที่แทนประธานกลุ่มคนปัจจุบัน

(2.2) การขับเคลื่อนของกลุ่มและสมาชิก

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านโนนทรายงาม ตำบลหนองคู อำเภอมะนังยโสธร จังหวัดยโสธร ห่างจากอำเภอมะนังยโสธร ประมาณ 13 กิโลเมตร แต่เดิมกลุ่มมีจำนวนสมาชิก 61 ราย พื้นที่เพาะปลูกข้าวอินทรีย์ 1,567.70 ไร่ (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร, 2563) ข้อมูลล่าสุดที่ได้จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่ม พบว่าปัจจุบันกลุ่ม มีสมาชิก 44 ราย พื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ 1,175 ไร่ ซึ่งสาเหตุที่จำนวนสมาชิกลดลงเนื่องจาก “นโยบายส่งเสริมปลูกข้าวอินทรีย์ 1 ล้านไร่ ภายใน 3 ปี พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2564” เพื่อส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ตามมาตรฐานข้าวอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ภายใต้นโยบายดังกล่าว เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับเงินอุดหนุนเพื่อชดเชยรายได้จากการผลิตข้าวที่ได้ผลผลิตลดลงในระยะเริ่มต้นของการผลิตข้าวอินทรีย์อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 3 ปี ไม่เกินร้อยละ 15 ไร่ จำนวนเงินอุดหนุนเพื่อชดเชยรายได้ ปีแรก

2,000 บาท ปีที่สอง 3,000 บาท และปีที่สาม 4,000 บาท ทำให้สมาชิกกลุ่มลาออกไปเข้าร่วมในโครงการดังกล่าว

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณธรรมเป็นกลุ่มเกษตรกรขนาดเล็กยังคงมีความเหนียวแน่นภายในกลุ่ม มีแนวคิดและอุดมการณ์ทำนาข้าวอินทรีย์ร่วมกันมานานและได้รับมาตรฐานอินทรีย์เพื่อการส่งออกต่างประเทศ ประธานกลุ่มคนปัจจุบันมีประสบการณ์ทำนาอินทรีย์มานานกว่า 15 ปี ต้องมีความอดทนมากแต่มีความสุข มีใจรักที่จะผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีคุณภาพสูงสอดคล้องกับหลักธรรมชาติและหลักคุณธรรมที่มีความซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค

การประชุม ปรัชญาหรือ การตัดสินใจวางแผนการทำงานของสมาชิกกลุ่มที่ผ่านมา ประกอบด้วยเรื่องสำคัญ คือ

(2.2.1) การประชุมวางแผนการตรวจแปลงนาอินทรีย์ เพื่อควบคุมคุณภาพการผลิตภายในกลุ่ม

(2.2.2) การวางแผนการผลิตและการตลาดภายในประเทศ ร้อยละ 80 และตลาดต่างประเทศ ร้อยละ 20 ผ่านบริษัท ไร่ทอง ออร์แกนิกส์ ฟาร์ม จำกัด ที่จังหวัดศรีสะเกษ

(2.2.3) การบริหารจัดการโรงสีข้าวขนาดกลางของกลุ่ม เช่น การสีข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ ร้าจากการสีข้าวและข้าวขาว

(2.2.4) ผลกระทบจากโครงการภาครัฐ ภัยธรรมชาติ ภัยแล้ง น้ำท่วม และการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ที่มีผลกระทบทางตรงและทางอ้อมต่อการขนส่งข้าวไปตลาดต่างประเทศ

(2.2.5) การจัดการน้ำและดิน เนื่องจากเป็นนาที่อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ต้องขุดบ่อบาดาล ความลึกประมาณ 10 เมตร แล้วสูบน้ำเก็บไว้ในแปลงนา การพัฒนาบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ

(2.2.6) การเตรียมและเก็บพันธุ์ข้าวของสมาชิก ซึ่งสมาชิกรายใดมีพันธุ์ข้าวเพื่อการเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไปไม่เพียงพอ ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวภายในกลุ่ม เพราะเป็นมาตรฐานอินทรีย์ของกลุ่ม

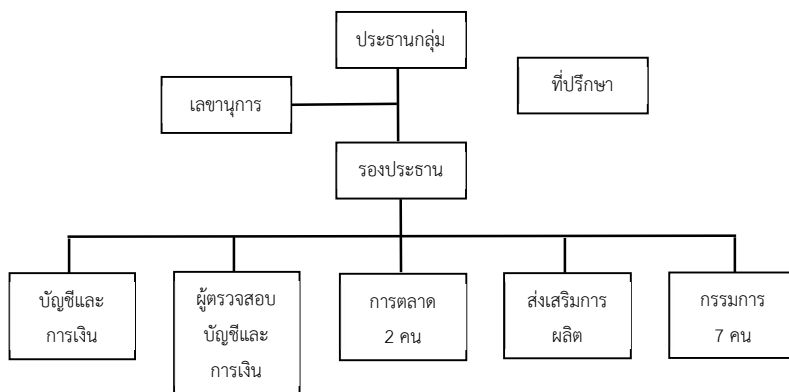
(2.2.7) วางแผนการขายออนไลน์และเพิ่มโอกาสการขายให้กับผู้บริโภค รายย่อยเฉพาะกลุ่มที่สนใจเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผู้ที่ต้องการสนับสนุนช่วยเหลือเกษตรกรทำนาอินทรีย์

(2.2.8) วางแผนและประสานงานก่อนเข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ เช่น สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด

(2.2.9) การรักษาและพัฒนาพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย โดยเฉพาะพันธุ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อให้คงความหอมตามธรรมชาติ

สำหรับในรอบฤดูกาลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโนนทรายงาม ประชุมเป็นประจำทุกปีคือ เดือนเมษายน ประชุมเพื่อการวางแผนการผลิต เดือนสิงหาคม ประชุมสมาชิกออกตรวจแปลงนาข้าวอินทรีย์ เพื่อทราบว่ายังคงรักษามาตรฐานตามที่กำหนดไว้ได้หรือไม่ และเดือนธันวาคม ประชุมเพื่อนัดวันรับซื้อและกำหนดราคาข้าว

สถานที่ประชุมและทำงานของสมาชิกกลุ่มเกษตรกร โดยส่วนใหญ่นัดหมายที่แปลงนาของสมาชิกรายใดรายหนึ่งตามที่ตกลงกันและเห็นว่าเหมาะสม การประชุมแต่ละครั้งสมาชิกต่างเตรียมอาหารมารับประทานร่วมกัน การทำงานของสมาชิกเป็นรูปแบบคณะกรรมการที่มาจากสมาชิกพร้อมใจ รับรองและแต่งตั้ง โดยมีโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่ม ดังนี้

ภาพที่ 2 โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าขานาคณธรรมบ้านโนนทรายงาม

การทำงานของคณะกรรมการไม่มีค่าตอบแทนเป็นงานอาสาเสียสละ แต่มุ่งประโยชน์ของกลุ่มที่จะได้รับร่วมกัน เช่น การจัดการโรงสีข้าวขนาดกลางที่ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ การร่วมกันกำหนดราคาขายผลผลิตกับบริษัทไร่ทอง ออร์แกนิกส์ ฟาร์ม จำกัด เป็นต้น

(3) การจัดการแปลงนาข้าวอินทรีย์

การบริหารจัดการแปลงนาข้าวอินทรีย์ของสมาชิกกลุ่ม ได้แก่ การเตรียมพื้นที่ดินก่อนเพาะปลูก การใช้ประโยชน์จากวัชพืช การบำรุงดิน การจัดการดินและน้ำ การจัดการพันธุ์ข้าว การเพาะปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การใช้แรงงานคนและเครื่องจักรกลการเกษตร การจัดการโรงสีข้าวของสมาชิก การบรรจุผลผลิตเพื่อขายสำหรับตลาดผู้ซื้อรายย่อย ตลาดออนไลน์ การขายให้กับบริษัทคู่ค้า การจัดการปลูกพืชหลังนา และองค์ความรู้จากประสบการณ์ทำนาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ตัวอย่างการบริหารจัดการแปลงนาข้าวอินทรีย์ของประธานกลุ่มที่เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของบุคคลภายนอกที่สนใจการทำแปลงนาข้าวอินทรีย์

การบริหารจัดการแปลงนา บนเนื้อที่ 14 ไร่ ซึ่งประกอบไปด้วย สวน คันนา ต้นไม้ยืนต้น สรรพนา ที่อยู่อาศัย และที่เหลือเป็นพื้นที่ทำนาข้าวอินทรีย์ประมาณ 8 ไร่ เป็นดังนี้

(3.1) ช่วงเดือนเมษายน เป็นฤดูแล้ง เริ่มเตรียมพื้นที่ทำนาข้าวอินทรีย์ การกำจัดวัชพืช ไม่มีการเผาแต่ให้หญ้าตากแดดแห้งตาย ต้นเดือนพฤษภาคม ถ้าดินชุ่มชื้นจะทำให้หญ้าขึ้นจะนำควายที่เลี้ยงไว้มากินเพื่อกำจัดหญ้าแล้วจึงไถกลบหมักหญ้าให้เป็นปุ๋ยธรรมชาติ

(3.2) ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม เริ่มทำนา การจัดการแปลงนาแต่ละปี บางแปลงเป็นการทำนาหว่านสลับกับการทำนาดำ เพราะหากทำนาหว่านทุกครั้งจะมีปัญหาดันหญ้าและวัชพืชขึ้น ๆ เกิดขึ้นมาก ทำให้ข้าวในนาที่หว่านมีเมล็ดงอกขึ้นไม่สมบูรณ์หรือขึ้นจำนวนน้อย ส่วนแปลงที่ใช้เพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์จะทำเป็นนาดำเท่านั้น

(3.3) ช่วงระยะเวลาต้นข้าวเจริญเติบโตจนถึงวันเก็บเกี่ยว ระยะเวลาประมาณ 6 เดือน เริ่มจากกลางเดือนพฤษภาคม ถึงประมาณวันที่ 10 - 20 พฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงเก็บเกี่ยวโดยพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรใช้ปลูก ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวเหนียวดำลีลาภรณ์ ข้าวไรซ์เบอร์รี่ (Rice berry) และข้าวหน่วยเขือ ซึ่งช่วงระยะเวลาต้นข้าวเจริญเติบโต มีการจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน การดูแลแปลงนา การลดวัชพืช และการเอาชนะวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติโดยไม่ใช้สารเคมี

(3.4) ช่วงระยะเวลาการเก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิต เก็บเกี่ยวด้วยเครื่องเกี่ยวข้าวและเกี่ยวด้วยมือ ได้เป็นเมล็ดข้าวเปลือกแล้วนำมาตากแดด 1 - 2 วัน เพื่อลดความชื้น จากนั้นดูแลเรื่องความสะอาดและนำไปบรรจุในกระสอบข้าวสาร เพื่อการจำหน่ายเป็นข้าวเปลือกให้กับบริษัทไรท์ทง ออร์แกนิกส์ ฟาร์ม จำกัด และบางส่วนนำไปสีเพื่อเป็นข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ และข้าวสารขาว ที่โรงสีของกลุ่ม เพื่อจำหน่ายให้กับลูกค้าภายในประเทศ

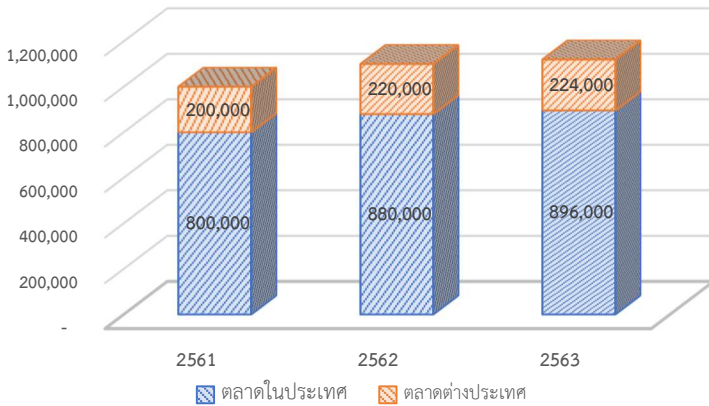
(3.5) ช่วงระยะเวลาหลังการเก็บเกี่ยว ระหว่างกลางเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนเมษายน ปลุกพืชผักลังานและปลูกพืชบำรุงดิน ได้แก่ ปอเทือง ถั่วลิสง ถั่วเขียว กะหล่ำปลี แตงโม ซึ่งเป็นการเพาะปลูกแบบเกษตรอินทรีย์

(4) การจัดการโรงสีข้าว

โรงสีข้าวของกลุ่มเกษตรกรได้รับงบประมาณอุดหนุนจากโครงการพระราชริฏ จำนวน 200,000 บาท เมื่อพ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นโรงสีข้าวชุมชนขนาดกลาง โดยผ่านการทำประชาคมของหมู่บ้าน โรงสีข้าวนี้สามารถสีข้าวได้ทั้งข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ และข้าวขาว กลุ่มเกษตรกรจะสีข้าวปริมาณวันละ 500 กิโลกรัม โดยแบ่งเป็น การสีข้าวในช่วงเช้า 250 กิโลกรัม และช่วงบ่าย 250 กิโลกรัม เพื่อให้โรงสีข้าวมีเวลาหยุดพักการใช้งานและเกษตรกรผู้สีข้าวมีเวลาพักแรง ทั้งนี้รายได้จากการขายรำข้าวจะนำมาสบทบใช้จ่ายเป็นค่าไฟฟ้าของโรงสี โดยค่าไฟฟ้าสีข้าว น้ำหนัก 1 ตัน คิดเป็นเงินประมาณ 300 บาท และมีผลผลิตจากการสีข้าวได้แก่ รำหยาบ ซึ่งได้จากการสีข้าวกล้อง ส่วนรำละเอียดได้จากการขัดขาว ขัดมัน เป็นข้าวขาว การบำรุงรักษาโรงสีข้าว เช่น การเปลี่ยนลูกยางกะเทาะข้าวเปลือกหรือลูกยางสีข้าวจะใช้เงินจากกลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย์

(5) การจัดการตลาด

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงาม จำหน่ายผลผลิตให้กับตลาดในประเทศ 80% และตลาดต่างประเทศ 20% ซึ่งตลาดในประเทศ ขายให้ผู้ซื้อผู้บริโภคที่เคยติดต่อสั่งซื้ออยู่เป็นประจำ ที่นำมาเกษตรกรเดินทางไปร่วมออกร้านในงานแสดงสินค้าและขายข้าวในต่างจังหวัด และต่างภูมิภาค เช่น ภาคเหนือและภาคใต้ โดยการสนับสนุนของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร การเพิ่มช่องทางการหาตลาดและการขายผ่านตลาดออนไลน์มากขึ้น ปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรประสบปัญหาด้านการตลาด เนื่องจากการแข่งขันด้านราคาและปัญหาเศรษฐกิจที่ทำให้กำลังการซื้อของผู้บริโภคลดลง และผลกระทบโดยตรงและทางอ้อมจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรมีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์รวมกันประมาณ 1,175 ไร่ และคาดว่าจะได้ผลผลิตข้าวหอมมะลิคิดเป็นน้ำหนัก ประมาณ 110 ตัน และได้ผลผลิตข้าวเหนียวประมาณ 20 ตัน ทั้งนี้ จากข้อมูลของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร ระบุว่ายอดจำหน่ายผลผลิตข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร ปี พ.ศ. 2561 เป็นเงิน 1 ล้านบาท ปี พ.ศ. 2562 เป็นเงิน 1.10 ล้านบาท และปี พ.ศ.2563 เป็นเงินประมาณ 1.12 ล้านบาท

ภาพที่ 3 ยอดจำหน่ายผลผลิตข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร ระหว่าง พ.ศ. 2561 - พ.ศ. 2563

(6) การจัดการสภาพแวดล้อมตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

วิธีการจัดการสภาพแวดล้อมนาข้าวอินทรีย์จากการใช้สารเคมีในแปลงนาข้างเคียง เช่น การทำแนวคันนากันชน การไหลซึมของน้ำจากแปลงนาข้างเคียงที่ใช้สารเคมี การกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีการอบดินด้วยแสงแดด การฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมด้วยพืชในระยะปรับเปลี่ยนเพื่อผลิตข้าวอินทรีย์ และลดปริมาณสารเคมีในดิน เช่น การปลูกพืชตระกูลถั่วบำรุงดิน การจัดการสภาพแวดล้อม สภาพฝนฟ้าอากาศแต่ละปี การปลูกพืชแนวกัน เพื่อลดการฟุ้งกระจายของสารเคมีในอากาศจากแปลงนาข้างเคียงและการปลูกพืชน้ำ เช่น ผักตบชวา รวมทั้งพืชน้ำตามธรรมชาติที่ขึ้นในแปลงนา เพื่อช่วยลดการปนเปื้อนของสารเคมีในบ่อน้ำและแปลงนา นอกจากนี้ ต้นทุนทางธรรมชาติของดินที่ปลูกในพื้นที่ เป็นดินร่วนปนทราย และบางแปลงใกล้เคียงเป็นดินทรายปนดินเหนียวเล็กน้อย ซึ่งเกษตรกรกล่าวว่าเหมาะสมกับการปลูกข้าวหอมมะลิ สภาพพื้นที่ควรมีลักษณะเป็นนาดอน ช่วงเกี่ยวข้าวพื้นดินบริเวณแปลงนาต้องแห้ง ส่วนพื้นที่บริเวณที่ลุ่มต่ำลงมาจะต้องปล่อยน้ำให้แห้งก่อนการเกี่ยวเกี่ยวเป็นเวลา 20 วัน จึงจะทำให้ข้าวมีกลิ่นหอม นอกจากนี้ช่วงเวลาเกี่ยวเกี่ยวควรมีสภาพอากาศเย็น จากลมหนาวที่พัดเข้ามา แต่ต้องไม่มีหมอกจัด ซึ่งจะทำให้เมล็ดข้าวหัก การทำให้ข้าวหอมและปลอดภัยตามมาตรฐานอินทรีย์ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ดินและน้ำ เมล็ดพันธุ์ต้องเป็นพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 แท้ที่ผ่านการคัดพันธุ์ข้าว

ของเกษตรกร ปุยอินทรีย์ ที่ทำขึ้นเองจากการหมักผักตบชวา หย้า และใบเตย เป็นการเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดิน ซึ่งจะช่วยให้ข้าวมีกลิ่นหอมน่ารับประทาน

กลุ่มเกษตรกรบริหารจัดการแปลงนาอินทรีย์โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักคุณธรรม และการพึ่งตนเอง รวมทั้งการใช้หลักวิชาการจากการฝึกอบรมและการบริหารจัดการสภาพแวดล้อมตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงามเป็นกลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย์ขนาดเล็ก มีจำนวนสมาชิก 44 ราย เนื้อที่เพาะปลูก 1,175 ไร่ ผลผลิตจำหน่ายตลาดในประเทศ คิดเป็นสัดส่วน 80% และตลาดต่างประเทศ คิดเป็นสัดส่วน 20% การบริหารจัดการของกลุ่มมีความเข้มแข็ง มั่นคง การบริหารจัดการแปลงนาข้าวอินทรีย์ การบริหารจัดการโรงสี และการจัดการด้านการตลาดร่วมกัน กลุ่มเกษตรกรประชุมวางแผนร่วมกันที่สำคัญคือ เดือนเมษายน ประชุมวางแผนการผลิต เดือนสิงหาคม ประชุมวางแผนให้สมาชิกตรวจแปลงนา และเดือนธันวาคม ประชุมเพื่อนัดวันซื้อและกำหนดราคาข้าว ประธานกลุ่มคนแรกและคนปัจจุบัน ต่างมีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ มีความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าวเป็นอย่างดี มีความสามารถจัดการดินและน้ำในแปลงนา ความสามารถขับเคลื่อนกลุ่ม รวมทั้งเป็นวิทยากรฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการแปลงนาข้าวอินทรีย์ กลุ่มเกษตรกรควบคุมและตรวจแปลงนาเพื่อให้ได้มาตรฐานการผลิตข้าวอินทรีย์ มีโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มและเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกษตรกรสมัครใจรวมตัวกันเพื่อทำการผลิตข้าวอินทรีย์ที่ได้มาตรฐานสากล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจำหน่ายภายใต้หลักการทำงาน คือ “ข้าวมีคุณค่า มีคุณภาพ ชาวนามีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภคและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม”

ลักษณะเด่นของการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงาม คือประธานกลุ่มหรือผู้นำกลุ่ม มีความรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนาข้าวอินทรีย์ และพันธุ์ข้าวต่าง ๆ เป็นอย่างดีและมีแนวคิดที่กลุ่มเกษตรกรที่เหมาะสม ไม่จำเป็นต้องเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ แต่ที่สำคัญคือ กลุ่มต้องมีความเหนียวแน่น มั่นคง สามารถทำงานร่วมกัน พึ่งพาตนเอง และได้ประโยชน์ร่วมกันจากการรวมกลุ่ม นอกจากนี้การบริหารจัดการเกี่ยวกับการผลิตข้าวอินทรีย์ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ แต่สิ่งที่กลุ่มเกษตรกรมีความกังวลและต้องการได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือ คือ ปัญหาการตลาด

การพัฒนาช่องทางการขายผ่านตลาดออนไลน์ การสร้างกลไก เครือข่ายการตลาดให้มั่นคง และสามารถแข่งขันได้ ทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

(1) ประสบการณ์และบทเรียนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงามเป็นต้นแบบที่ดี สำหรับการส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ที่สนใจการบริหารจัดการข้าวอินทรีย์กับสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และมีพื้นที่ของตนสำหรับเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ ได้หันมาเรียนรู้และทำนาข้าวอินทรีย์ต่อจากเกษตรกรที่ปัจจุบันมีอายุเฉลี่ยมากกว่า 50 ปี

(2) การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการตลาดและราคาผลผลิตข้าวอินทรีย์ รวมทั้งการสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลบริษัทผู้ค้าส่งข้าวออกต่างประเทศ และช่องทางการตลาดและการขายปลีกภายในประเทศให้ต่อเนื่อง

(3) กลไกด้านการตลาดและราคา ปัจจุบันพ่อค้าหรือผู้รับซื้อทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นผู้กำหนด ดังนั้นสิ่งที่เกษตรกรทำนาข้าวหอมมะลิอินทรีย์จะสามารถทำได้ด้วยตนเอง คือ การลดต้นทุน หรือการรักษาต้นทุนการผลิต ไม่ให้เกินไร่ละ 2,800 - 3,500 บาท ซึ่งขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานภายในครอบครัว และการจ้างแรงงาน รวมทั้งเครื่องจักรกลการเกษตรสำหรับไถนาและเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อคำนวณต้นทุนการผลิตต่อไร่โลกรัมจะทำให้ทราบกำไรจากการขายปลีกว่า เมื่อขายแล้วจะได้กำไรกี่โลกรัมละเท่าใด นอกจากนี้คุณภาพของพันธุ์ข้าว ลักษณะของพื้นที่แปลงนา สภาพอากาศ ภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม ต่างส่งผลต่อผลผลิตข้าว แปลงนาข้าวขนาดพื้นที่ 1 ไร่ ควรได้ผลผลิตไม่ต่ำกว่า 480 - 500 กิโลกรัมข้าวเปลือก ดังนั้นการจัดการควบคุมต้นทุนการผลิตและการจัดการความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติจะช่วยให้ความสามารถแข่งขันด้านการตลาดและราคามากขึ้น

(4) การดำเนินนโยบายของรัฐ ส่งเสริมปลูกข้าวอินทรีย์ 1 ล้านไร่ และนโยบายส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ ควรมีการวิเคราะห์และทบทวนนโยบายที่อาจจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์เดิมที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากลอยู่ก่อนแล้ว ทั้งจำนวนสมาชิกที่ลาออกจากกลุ่มเพื่อไปรับเงินชดเชยผลผลิตต่อไร่จากภาครัฐ และจำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวอินทรีย์ที่เคยได้รับมาตรฐานระดับสากลมีจำนวนลดลง ดังนั้นการส่งเสริมโดยการจัดการพื้นที่หรือการแบ่งเขต (Zoning) ให้เหมาะสมจะรักษาพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์มาตรฐานสากลที่สามารถส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

- (1) การจัดการเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตต่อไร่ของครอบครัวเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์
- (2) การเพิ่มศักยภาพและโอกาสตลาดการค้าออนไลน์ของครอบครัวเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์
- (3) การสร้างแรงจูงใจและความสามารถสำหรับทายาทของครอบครัวเกษตรกรเพื่อสานต่อการผลิตข้าวอินทรีย์

เอกสารอ้างอิง

- กลิ่นสุคนธ์ มาสอน สุภาพร คำสุกร และ อิศเรศ จินฤทธิ์. (2564). การบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ กรณีศึกษา บ้านท่าสี่ - หอนงสำราญ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอสลภูมิ จังหวัด ร้อยเอ็ด. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*. 5(2), 187 - 195.
- กิตธวัช บุญทวี ปิยภิญโญ ใจโตวนิช และ เอกสิทธิ์ อ่อนสะอาด. (2564). ความเป็นผู้ประกอบการจัดการความรู้ กลยุทธ์การตลาด ความสามารถทางนวัตกรรม ผลการดำเนินงานของธุรกิจเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย. *วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร*. 38(1), 108 - 125.
- คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ. (2560). *ยุทธศาสตร์การพัฒนากเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.
- จิระเกียรติ อภิบุญโยภาส และ ปานแก้วตา ลัคนาวนิช. (2563). การพัฒนาศักยภาพการประกอบธุรกิจหมู่บ้าน ทำมาค้าขาย วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชวานาคุณธรรม จังหวัดยโสธร. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*. 12(2), 101 - 118.
- นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- พนมพร เฉลิมวรรณ. (2563). การใช้หลักการจัดการของผู้ประกอบการกลุ่มเกษตรกรกาดน้อยเกษตรอินทรีย์. *วารสารบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*. 2(1), 35 - 52.
- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดยโสธร. (2563). *คู่มือเกษตรอินทรีย์ วิถียโสธร*. ยโสธร: สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดยโสธร.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร. (2563). *ข้อมูลตลาดกลุ่มเกษตรกรที่เพาะปลูกพืชอินทรีย์*. ยโสธร: สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร.

สุนีย์ ฉัตรศิริยั้ง สุจินต์ สิมาร์กษ์ และ อนันต์ พลธานี. (2555). กระบวนการจัดการกลุ่มเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะในทางเกษตร. *วารสารแก่นเกษตร*. 40(2), 127 - 134.

